

ՏԱՆԴԷ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՊԵՐՈՒՆԱԿ ԲԱՐԱՊԵՏՔՔ

ՓԼԻԳԻՍՍ, ՓԵԼԻՊՊՈՍ ԱՐՃԻՆԴԻ, ՊԼՈՒՏՈՆԻ ԳԱՂԱՔԸ
ԴԻՍԽԻՐՈՒԹԻՒՆ ԴԵՆԵՐՈՒ

ՍԵՐՍԵՄ յառաջ վարելով՝ արդ, որ մենք դեռ
Չընտանած ստը բարձրաբերձ այն բուրգին,
Դեպ ի անոր ծայրը սլացան մեր աչքեր.
Ուր մենք տեսանք զբրուած երկու հատ բոցեր,
Եւ ուրիշ մ'ալ՝ անսնց կու տար պատասխան
Այնքան հեռուանց՝ որ աչքն հազիւ կը տեսնէր.
Եւ ես դարձայ ծովուն՝¹ ամէն գիտութեանց.
« Ի՞նչ կ'ըսէ այս, և միւս բոցն ի՞նչ պատաս-
խի, կու տայ, որոնք են զայն ընողներ »: (խան՝

1. Թառաք վարելով. այսինքն շարունակելով
նախընթաց երգին մէջ ասած բարկացոտնե-
րուն պատմութիւնը:

2. Քորիշ մ'այ. Պրուտոնի քաղքին մէջ եր-
կու աշտարակներ կան, մէկը՝ Ստիքի ար-
տաքին ափին վրայ, և միւսը՝ ներքին, որոնց
վրայ պահպանութիւն կ'ընեն աստանաները.
Նոր նոր հոգի մը կը հասնի՝ որ պիտի անցնի
Ստիքիէն, արտաքին աշտարակը լոյս մը կը
դնէ իմացընելու համար ներքինին՝ որ նաւա-
կը դրէն, և ներքինն ալ ուրիշ լոյս մը կը դնէ՝
իմացընելու համար թէ հասկըցած է: Արդ՝
երկու լոյսեր դուռած են, վասն զի երկու հո-
գի են եկողները. լոյսերուն թիւը՝ միշտ հա-
մեմատական է եկողներուն թիւին: — Գրաւե-
լու բան է նաեւ որ այն բոցը՝ որ այնչափ
փոքր կ'երեւի քերթողին, կը ցուցնէ դժոխային
այս պարունակներուն ահագին լայնութիւնը:

3. Երանան. Վերաբերիտներ:

4. Չար հոգի. Բայն մեկուն՝ Վերաբերիտներ
կը խօսի, վասն զի կը տեսնէ որ միւսը՝ Տան-
դէն՝ ստուեր չէ:

5. Փրկագիր. զիցաբանական անձ մըն է:
Բարկանալով Ապոլոնի՝ որ պղծեր էր իւր Բու-
րնիս աղջիկը (մարդ Արիստիդիս), ստառա-
ծին զեղիւն տաճարին կրակ տաւա՝ այրեց.
(Հմմտ. Պիեղար. Պիեթրանք. Գ. 8: Վերգ.

Եւ նա ինծի. « Արդէն աղտոտ ալեաց վրան
Կըրնաս տեսնել ինչ բանի որ կը սպասուի,
Եթէ ճաշհին ծուխն աչքէդ գայն չի ծածկերո՛ւ:
Չընտանեցուց երբեք լար սլաց մ' իր ծոցէն
Որ այնքան շուտ օդին մէջէն սըրանայ,
Ինչպէս որ ես տեսայ մակոյկ մը փղթրիկ,
Որ նոյն պահուն մեզ կու գար ջրին վրայէն,
Ղեկավարուած նաւավարէ մը միայն՝

Որ կը գոչէր. « Հասար ահա, չար հոգի »:
— « Փըլեգիաս⁶, Փըլեգիաս, մեզի դէմ

Չուր կը պոռաս, ըսաւ անոր վարժապետս,
Քուկդ ենք միայն ճաշհին անցած ատեններս »:

Նըման անոր՝ որ կը ցաւի լըսելով

Խարճութիւն մը մեծ՝ եղած իրեն դէմ,
Նոյնպէս Փրկագիր՝ բարկութիւնով խրտա-

իմ տառաջնորդաւ նաւակին մէջ իլաւ (ցած⁶,
Եւ յետոյ զիմ ալ իրեն քովը ըլտուց,

Եւ միայն մի մըտնելուս՝ նաւն ըզգաց բեռ⁷,
Հազիւ թէ ես ու ան մըտանք նաւին մէջ,

Բսկըսաւ հին ցըռուկը՝⁸ Նուրը նեղքել
Աւելի խոր՝ քան թէ ուրիշ հոգուց հետ⁹:

Մեռած ճաշհին վրայէն վազած ատեններս
Հոգի մը¹⁰ լի ցեխով դիմացըս ելաւ,

Ու նաւ. « Ո՛վ ես դու՛ն՝ որ կու դաս տարա-
(Ժամ¹¹ »:

Եւրիպի. 2. 618, և այլն): Նետահար սպան-
նուելով Ապոլոնէն՝ դժուար նետուեցաւ: Փրկ-
ագիրս՝ յունարէն փէլոս, այրել բային կ'ըլլէ:
Ոմանք զինքը Պրուտոնի քաղաքին նախագահ
կը համարին, ուրիշներ՝ պահապան հինգերորդ
պարունակին:

6. Խտացած. բարկութիւնը ներսը խտացե-
ր, դուրս չկարենալ պոռթկալուն համար:

7. Ինեւ. Տանդէի մարմնային ծանրութեան
պատճառաւ, որ միւս հոգուց մարմիններուն
պէս օդային չէր:

8. Յետաք. փոխանակ ըսելու նաւակը. մա-
սը ամբողջին տեղ:

9. Հոգաց հետ. որոնց մարմինները օդային
ըլլալով՝ ծանրութիւն չունէին, որով նաւը թեւ
թեւ կերպով կը սահէր կ'երթար. մինչդեռ հոս՝
Տանդէին պատճառաւ՝ աւելի խոր ափօսներ
կը բանայ:

10. Հոգի մը. Փրկագիրս Արեւնդի: Եր Գա-
ւիչիսիւն Ատիմարի ազնուական ընտանիքէն,
ամենահարուստ և հզոր մարդ և լափէ զուրս
բարկացաւ: Արեւնդի մականունը ստացած կը
համարէին՝ Իւր Էրեւուն արծաթ (argento, ար-
ծենդ) պատ զարնելուն: Տանդէն իր վեժքը կը
հանէ իր այս կատաղի թշնամիէն որ կը հակա-
սակեր միշտ իրեն հայրենիք վերադառնալուն,
զնելով զայն Ստիքի ցեխերուն մէջ:

Եւ ես անոր. « Եթէ կու գամ, չեմ մընար : Բայց դուն ո՞վ ես՝ որ տըգեղցեր ես այդքան » : — « Կը տեսնես մէկն եմ անոնցմէ որ կու լան » : Եւ ես անոր. « Արցունքներու, սուգի մէջ Կեցիր Ֆիացիր, ո՞վ անիծեալ դու հոգի, Քեզ կը ճանչեմ թէ եւ ցեխոտ ես բոլոր » : Այն ատեն նա դէպ ի նաւակն երկընցուց ¹² Երկու ձեռքերն՝ զոր զգօն վարպետըս չըրեց Լսելով. « Գնա՛ կորսուէ՛ ուրիշ շնորուան հետ » : Յետոյ վըզիս փարեցաւ իր թեւերով. Պագաւ երեսս ու՛սաւ. « Աղէիւ դու հոգի ¹³, Որհնեալ ըլլայ այն որ ըզբեզ յըզացաւ : Ան՝ ¹⁴ աշխարհի մէջ գոռոզ մէկը եղաւ. Զըկայ բարի ձիւք մ՝ որ անունը պըճնէ. Որուն համար հոս է կատաղած իւր ըստուներն, Փանիներն արդ՝ վերն արջանիւր համարուած՝ Խոզի պէս հոս տի թաւալին տըղմի մէջ, Թողով իրենց վրայօք զազիր անարդանք » : Եւ ես. « Վարպետ, շատ պիտի գո՛հ մընայի, Եթէ լիճէն մենք տակաւին դուրս չելած, Զայն հոս տըղմին մէջ ես սուզուած տեսնէի » : Եւ նա ինծի. « Ափունքը դեռ չըսրբուած Տեսնել քեզի, պիտի հասնիս փափաքիդ, շարկ է որ այդ փափաքիդ գուն վայելես » : Քիչ վերջ տեսայ որ իր տըղմոտ ընկերներն Անշպէս զանի կը տանջէին՝ որ ես դեռ Զայն տեսնելուս՝ զԱստուած գովեմ գոհուա՛ն (թեամբ) :

Կը գոչէին. « Աւ Փիլիպպոս Արճննդի » : Եւ մոլեգնտ փրորենտացի այն հոգին Կը զարձնէր ակուններն իր անձին դէմ ¹⁵, Զայն հոն ձգեցինք, ու ալ վրարն չեմ խօսիր. Բայց ականջիս ողբերու ճիշ մը հասաւ. Ուստի բացի աչքերըս լայն մ՝ ուշադիր, Բարի վարպետս ըսաւ. « Ահա արդ որդեակ, Կը մօտենանք Պըղուտոնի քաղաքին ¹⁶, Ուր մեծամեղ քաղաքացիք կան ամբաւ : Եւ ես. « Վարպետ, արդէն անոր մըզկիթներն Որոշակի կը նըմարեմ հովտին ¹⁷ մէջ, Կարմիր կարծես կրակէ ելած ըլլային » : Եւ նա ինծի. « Յաւեթական կրակն անչէլ Որ հոն վառի՝ զանոնք կարմիր կը ցուցնէ. Ինչպէս ստորին դոժոխքն ¹⁸ մէջ կը տեսնես » : Մենք վերջապէս խոր փոսերուն քով հասանք Որ կը պատեն անմըխթար այն երկիր, Որ պարպակներ ինձ երկաթէ կը թուէին : Հասանք՝ բայց ոչ առանց երկայն շըղման՝ Տեղ մ՝ ուր ուժգին կերպով դոյնեցնաւալարն. « Ելէք, ահա քաղաքին մուտքը հոս է » : Դռներուն վրայ տեսայ անթիւ հոգիներ Երկընքէն վար թափուած, որոնք զայրազին Կ'ըսէին. « Ո՞վ է աս՝ որ դեռ կենդանի՝ Մեռած մարդոց տէրութեան մէջ կը շըրջի » : Նըլան ըրաւ անոնց վարպետս իմաստուն՝ Թէ՛ առանձին կ'ուզէ խօսիլ հետերնին :

11. Տարածամբ. ժամանակէ դուրս. դեռ չեմ առած :
12. Երկընցուց. ձեռքերը կ'երկընցընէ որպէս զի նաւակը շըջէ. և Պագալիսիոյ կ'ըսէ թէ խիստ ուժով մարդ է եղեր Արճննդին : Իւր չար փառք իմանալով զգօն՝ ուշիմ Վերդիւնուր : Կը հրէ զանիկայ :
13. Ալցնիս հոգի. Alma sdegnosa. Sdegnosa բառը կը նշանակէ քարկացող, բայց աղին բարկացող. իտալացիք զանազանութիւն կը զենն ira և sdegno բառերուն մէջ. որոնք երկուսն ալ բարկութիւն կը նշանակեն. սա տարբերութեամբ՝ որ առաջինը ընդհանրապէս ակառէ. երկրորդը՝ յաճախ ապնուանութիւն հոգւոյ. որուն համար Վերդիւնուր կը գովէ Տանդէն՝ իւր քեղեցիկ բարկութեան համար :
14. Սն. Արճննդի :
15. Իր անձին դէմ. չկարենալով դէմ դնել այնչափ հոգւոյ՝ կատաղութենէ ինքզինքը կը խաճի :
16. Պըղուտոնի քաղաքը. փոխանակ իտալե. րէն Dite (լատ. Dis) բառը հայերէն դրերով զնեւա, լատ. համարեցանք հիներուն գործածած բառը զնեւ. ինչպէս կ'ընէ և Գեր. Եղուարը

Հիւրմուշ՝ Ինիականին մէջ.
Noctes atque dies patet atri janua Ditis.
Պուտեայ դրուէք նըսեմաստուէրք բաց են ըզցայդ և ըզցերեկ. (Զ. լատ. 426. հայ. 433).
.. Perque domos Ditis vacuas et inania regna.
.. Քիչ պէն առհման ամայիս ընդ արքունիքս արն Արեւոտնի. (անդ. լատ. 268. հայ. 274) : և այլն :
Իսկ Բաղդատունին Մշակականաց մէջ մահ կը թարգմանէ.
Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis.
Եւ ի կիրճերն տեսարեսն յանդընդախոր դռներն մահու (Գ. լատ. 467. հայ. 464) :
17. Մտորիկ դոժոխք. Տանդէ երկու դոժոխք կը զենէ. վերին և ստորին. վերնոյն մէջ կը պատժուին անժառօկաւութեան մեղքերը, ինչպէս վերջը պիտի բռն փԱ երգին մէջ. Իսկ ստորին դոժոխքին մէջ անարդարանալի չարութեան մեղքերը :
18. Հովիտ. վեցերորդ պարունակն է, զատուած հինգերորդէն փոսերով և պարիսպներով, որով քաղաքի ձեւ մը առնելով կը կոչուէ դոժոխապետին անունով քաղաք Դիտէի կամ Պըղուտոնի :

Բիշ մ' այն ատեն մեծ ցատուձնին զըսպելով,
 Ըսին. « Եկուր դու մինակ, ան թող երթայ,
 Որ ժըպըհեցաւ այս տէրութեան մէջ մըտնել,
 Թող միայնակ յիմար ճամբէն¹⁹ ետ դառնայ.
 Փորձէ՛ կըրնայ. զի հոս պիտի մընաս դուն,
 Դուռն որ բերիր քինքն այս մըթին երկրիս մէջ»:
 Դատէ՛ նըթըրցող, թէ պէ տք չէ՞՝ վըհատիլ
 Ի լուր անգութ այն խօսքերուն. վախցոյլ ետ
 Որ միայնակ չըկարենամ հոն դառնալ:
 « Ո՛վ սիրելի առաջնորդ իմ, որ ինձ եօթն²⁰
 Եւ աւելի անգամ խրախոյս չընչեցիր,
 Ու փըրկեցիր զիս վերահաս մեծ վտանգէ,
 Զիս մի թողուր, ըսի, այսպէս յուսահատ.
 Եւ եթէ չէ՛ մեզ ներելի յառաջիլ,
 Ի միասին զըտնենք շուտով մեր հետքերն»:
 Եւ առաջնորդու որ զիս հոն էր բերեր
 Ըսաւ ինծի. « Մի՛ վախնար, ո՛չ որ կըրնայ
 Արգելիլ մեր ճամբան, Ատուած բացաւ գայտ
 Բայց ըպասէ ինձ հոս, սիրտ առ, զօրացուր
 Վըհատ ոգիդ, և բարի յոյս մ' ունեցիր,
 Որ պիտի զքեզ զըժոխքին մէջ չըթողում»:
 Այսպէս կ'երթայ և պիս հոն տեղ կը ձըգէ,
 Քաղցր հայրն ու ետ թըրնախին մէջ կը մընամ,
 Զի զըլխուս մէջ կը կըռուին ոչն ու այտն²¹:

19. Յիմար ճամբայ. այսինքն՝ ճամբորդութեանը՝ զոր յանդգնութեամբ, յիմարութեամբ յանձն տեսն է ընել, ձեռնարկներ է: Փորձէ թէ արթնք կընայ մինակ ետ դառնալ անկէ:

20. Եօթն անգամ. կամ գուցէ. որչափ թիւ մը անորոշի տեղ կը զործածէ. ինչպէս Առակաց զըքին մէջ, ԽԻ. 16. « Եօթն անգամ յաւուր անկէր արշարն », կամ պէտք է հասկընալ այն վտանգները՝ որոնցմէ ազատեցաւ. երեք զաւանդերը, Քարուն, Մինովս, Սերերոս, Պըռուտն, Փըկեղան և Փիլիպպոս Ռոմէնդի:

21. Ոյն ու այտն. պիտի դառնայ թէ ոչ. վասն զի սեւերը ըսին Վերգիլիսին. Դուռն պիտի գնաս, Վերգիլիոս ալ իրեն ըսաւ թէ Զքեզ պիտի լրդոռնամ. կամ, պիտի կործանայ յաղթել զեւերուն ըմբռնութեան, այս՝ թէ ոչ՝ կը կուտին իր զլխուն մէջ:

22. Քիշ ձեռքդ ցրաւ մ'այ ըրին. զտխքին դուռն է. կ'ակնարկէ Յիսուսի յաղթական կերպով Լիվիոս իջնելը, որուն դէմ զրին ըսլար դեւերը, բայց Յիսուս փշրեց կործանեց այն դեւերը, և անկէց ի վեր առանց փականքի՝ բաց մնացին:

23. Մէկ մը. հըրշառակը՝ որ անցնելով զտխքի դռնին, առանց առաջնորդի պէտք ունենալով՝ կը կորէ կ'անցնի պարունակները դառաւ բանալու այն դռները:

Ինչ որ ըսաւ անոնց լըսել չըլըրցայ,
 Բայց չըմընաց երկար ատեն անոնց քով.
 Աննք ամէնքն ըշտապով ներս փութացին.
 Ու փականցին զըռները մեր թըշնամիք
 Իմ վարպետիս վըրան, որ դուրս մընալով,
 Ինծի դարձաւ տարտամ, դանդաղ քայլերով:
 Այքը դետին՝ երեսը կախ՝ վըհատած
 Հառաչներու մէջ այս խօսքերը կ'ըտէր.
 « Ո՛վ ինծի դէմ ցաւաց որչիք փականց »:
 Եւ ինձ ըսաւ. « Դու տեսնելով բարկութիւնս
 Մի՛ վըհատիր. պատերազմին պիտի յաղթեմ
 Պաշտպանութեան համար ներսն ինչալ ընեն.
 Անոնց այս լիբը գոռողութիւնը նոր չէ.
 Նոյն բանն ուրիշ քիչ հեռու դրան մ'ալ ըրին²²,
 Որ դեռ առանց փականքներու կը մընայ:
 Մահազոյժ գիրն անոր վըրայ տեսար դուն.
 Ահա անցած անկէ կ'իջնէ զառիվայրն:
 Անառաջնորդ՝ պարունակներն անցնելով
 Մէկ մը՝²³ որ մեզ պիտի բանայ այս երկիր:

ԻՆՆԵՐՈՐԻ ԵՐԳ

ՊՂԻՏՈՆԻ ՔԱՂԱՔԻՆ ԴԲԱՆ ԱՌՁԵԻ
 ՈՒՍԱՄԱՐ. ԵՐԵՔ ԿԱՏԱՂԱՆԵՐԻ ԵՒ ԵՐԿԵՏԻ ՀՐԵՏԱՍԿԸ
 ՎԵՏԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱՅ. ԼԵՐԵՏԻՎԱՍԻ
 ՀԵՐԵՏԻՎԱՍՊԱՔՏՆԵՐՈՒ ԳԱՒԱՌԸ

ՊՈՅՆԸ՝ զոր վախը զըծեց իմ դէմքիս վրան
 Առաջնորդիս երբ ետ դառնալը տեսայ,
 Իսկոյն փոխել տըլաւ անոր իր նոր գոյնն.
 Կեցաւ մտադիր՝ մըտիկ ընող մէկուն պէս.
 Վասն զի չէր կըրնար հեռուն տանիլ աչքն
 Աշխատողին, մառախուղին մէջէն խիտ.
 « Եւ սակաւյն պէ՛տք է որ յաղթենք մենք կուտին,
 Սկսաւ, թէ ոչ...² Զըգլի մեր զօրավիգն...
 Ո՛հ, երբ պիտի հասնի, ինչո՞ւ կ'ուշանայ »:

1. Պոյնը. Վերգիլիոս՝ որ բարկութեան վճատեր, տեղաներ էր, դեւերը չկարենալ համոզելուն համար, տեսնելով Տանդիի տեղանութիւնը՝ զոր ունեցեր էր նա իր ետ դառնալը տեսնելով, իսկոյն փոխեց իր նոր գոյնը, այսինքն, տեղանութիւնը և իւր սովորական զուարթութիւնը ստացաւ. Տանդիին վճատութիւնը չափաորոյն համար:

2. Թի ոչ. լուսութիւն, ճարտասանական ձեւ. աւելորդ աշխատութիւն է լուսալ զրական իմաստ հանել ասկէ. ինչպէս կ'ընեն մեկնիչներէն սմանք:

Լաւ տեսայ ես թէ ինչպէս նա պարտրեկեց³
Առջի ըսածն՝ իրեն վերջի խօսքերով,
Որոնք տարբեր էին առջի՝ ասածներէն:
Այսու Հանգերձ իր լեզուն վախ ազգաց ինձ.
Չի գոցէ գէշ մեկնեցի՝ նշահատ խօսքը՝ ես
վարժապետիս միտքը դրածնէն աւելի:
«Այս տըխարգազած խոռոչին խորքը արդեօք
Մէկն առաջին աստիճանէն իջաւ բնաւ,
Որ լոկ պատժի Համար կըրճատ յոյսն՝ ունի»:
Եւ այս Հարցումն ըրի: Եւ նա. «Քիչ անգամ
կը պատահի, պատասխանեց, որ մեզմէ
Մէկն ընէ այս ճամբան՝ զոր արդ կ'ընեմ ես:
Ճիշտ է որ ես ուրիշ անգամ իջայ Հոս,
Իրենազատուած՝ Երբեթոնէն՝ այն գաժան՝
Որ Հոգիներն իրենց մարմնոց կը կոչէր:
Դեռ քիչ ատեն մարմինըս մերկ էր ինծմէ
Երբ նա զիս այն պարբային մէջը մըտուց
Որ Յուդայի խորչէն Հոգի մը՝ կորցեմ:
Ան՝ ամենէն խոր, ամենէն մութ տեղն է.
Եւ Հեռագոյնն ամենապատ երկընքէն»:
Ճամբան ես լաւ գիտեմ, Հանգիստ եղիք դուն:

Այս ճախճախուտ՝ որ կը բուրէ դարահոտ,
Աղիտաւոր քաղաքը շուրջ կը պատէ,
Ուր այժմոնիչէ Հնարառանց բարկութեան¹⁰,
Եւ ուրիշ ալ ըսաւ, բայց իմ միտքըս չէ¹¹,
Չի աչքս առեր տարբեր էր զիս բովանդակ
Դէպ ի հրաշէկ կատարը բարձր բուրգին,
Ուր աշխուհեցան յաննաճոճ կէտի մը վըրայ
Դժոխքին երեք արեւաններկ կատարիք.
Որ կանացի կերպ ու անդամ ունէին.
Կը պատէին զիրենք կանաչ Հիգրաներ,
Մագերու տեղ՝ եղջերիկներ, փոքր օձեր
Կը պըրկէին անոնց զուռները գոռոզ.
Եւ նա որ լաւ՝ աղախինները ճանչցաւ
Յաւերժական արցունքներու թագուհւոյն¹²,
«Ա՛հա, ըսաւ ինձ, կատարիք Երիններս»¹³,
Մեզերան է սա ձախակողմ կեցողոյն.
Ան որ ալ կողմը կու լայ՝ է Ալեկտով,
Տիտիփոնն է մէջտեղն», ըսաւ ու լընեց:
Եղունգներով կը ցըտէին կուրճերներն,
Կը ծեծէին զիրենք, ուսնայէս պողպային,
Որ սարսափէս գացի կըպայ քերթողին:

3. Պարտրեկեց. մեղմացուց սկսած խօսքը,
քեռի... Հետեւեալ խօսքերով. Չգոր է մեր գո-
րախիզեմ... որոնք տարբեր՝ միեկխարական էին՝
ստակոյն տարակուսական խօսքերէն:

4. Ընդհատ խօսքը. թէ ոչ...:

5. Աստիճան. պարունակ, որ է Լիմպուս:

6. Կրճատ յոյս. տես Դժոխքը. Դ. տ. 41, 42:

7. Երիցքոն. թեսալացի կախարհ, զոր կը
յեշատակէ Լուկանոս իր Փարսաղիա քեր-
թուածին (Ձ) մէջ, կը կարծուէր թէ նա Հոգի-
ները իրենց մարմիններուն կը կոչէր, ապագան
իմանալու համար. և կը պատմուի թէ անգամ
որ նոյն բանն ըրած ըլլայ՝ Մեծին Պոմպէի
Քսենտոս որդւոյն թախանձաճօքը, իմանալու
համար թէ ինչ վերջ պիտի ունենային իր Տօրը
է Յուդայս Կեսարուս մէջեւ եղած քաղաքական
պատերազմները: Ոմանք ժամանակագրական
սխալ էր նկատեն այս զէպքին մէջ. այլք կ'ը-
սեն թէ սխալ չկայ. զիսն զի Վերդիլիոս 30
տարի միայն ետքը մեռաւ փարսաղեան պա-
տերազմէն, երբ նոյն կախարհը կընար, թէպէս
պառաձ՝ դեռ ողջ ըլլայ, և այնպէս երբուրեւ-
ցնել Վերդիլիոսի Հոգին՝ որ դեռ նոր բաժ-
նուած էր մարմնէն, նոր մեռած էր:

8. Հոգի մը. թէ ո՛վ է աս՝ դեռ ոչ մի մեկ-
նէ չէ կրցած գուշակել:

9. Ամենապատ երկիք. առաջին շարժուն
կոչուածը, որ իր մէջ կը պարունակէ միւս
պարունակները:

10. Առանց քաղիքաբան. ուր չենք կրնար
մտնել առանց պարզ բարդութեան՝ զեւերուն
դժմաղուութեան ապահանջու:

11. Միտքըս չէ. Վերդիլիոս դեռ ուրիշ խօս-
քեր ըսիք է, բայց չէ մէջը, ու զրա՞ծ չը-
լալուն համար:

12. Թագուհւոյն. Պերսեփոնէ, կին՝ Պղուտոնի
սանդարապետին:

13. Երիններս. դժոխց երեք ժամու կատա-
ղիները, վրէժնիւրեք անօրէնութեանց, և երեք
էին. Մեզերան՝ որ կը թարգմանուի մախացող.
Ալեկտով՝ անդարադ, և Տիտիփոնէ՝ փրժխնդիր,
և կը համարուէին Գիշերոյ և Ախերոն գետոյն
աղջիկները: Կը նկարագրուէին՝ ձեռքերին ջահ
բռնած, և մազի տեղ՝ օձեր իրարու հիւսուած
իրենց զլուռ լայ. կը կուռնին նսեւ հակառա-
կան ձեւով, իրմենայք, այսինքն՝ քարեկամը:

14. Մերքուս. Գորգոմիսայք կը կոչուէին
Փոթիոսի երեք դստերը, Մեգուսաս, Ստենուս և
Եւրիպէ. որոնց աչքը և աղանները հասարա-
կաց էին, և կարգաւ իրարմէ կ'ստնէին կը դըր-
ծածէին զաննէք: Պերսեփոն անոնց դէմ ելլելով
անոնց աչքն ու աղանները հանեց, թափա-
կաց էին, և կարգաւ իրարմէ կ'ստնէին կը ամրա-
ցած՝ Մեգուսային զուգիւր կորեց, որ անտղ-
ները կը քարացնէր: Հմամ. Հոմ. Իլ. Եւ 741.
Ը, 349:

15. Գեշ քրիքը. եթէ Թեսէոսէն վրէժնին ա-
ռած ըլլային, ոչ ոք պիտի համարձակէր Հոս
գալու: — Երբ իցաբանութեան, Թեսէոս՝ Պի-
րոթոսի Հոս մէկտեղ դժոխքը իջաւ՝ Պերսե-
փոնէ յափշտակելու համար. Պիրոթոս յօշա-
տուեցաւ կերբերուէն. Թեսէոս զերի մնաց
դժոխքն մէջ, մինչեւ որ եկաւ ազատեց զինքը
Հերակլէս. Հմամ. Վիրգ. Ինիսի. Զ. 594, 617:

« Օ՜ն, Մեդուսա¹⁴, քարացնենք եկուր զայն, Կ'ըսէին ամէնքը վար նայելով, Թէսէստէն վրէժնին չառինք գէշ ըրինք¹⁵ » :
« Իստեւ դարձիր շուտ ու երեսուրդ ծածկէ, Ջի Թէ Գորգոնը երեւնայ ու տեսնես Այնուհետեւ յոյս չըկայ վեր¹⁶ դառնալու » :
Այսպէս ըսաւ վարպետս, և ինքն իսկ ինծի Դարձաւ, և իմ ձեռքերուս վրայ անվարտաճ Նաեւ իրեն ձեռքերովն ալ ծածկեց զիս :
Դո՛ւք որ առողջ իմացութիւն, միտք ունիք¹⁷, Ուշադրութիւն դրէք այն ուսման՝ որ ծածկէ անսովոր այս տողերուն ճողին տակ : (կուսած Ուարդէն կու գար արդմուտ ալեաց վըրայէն Ջարհուրելի ձայնի մը սուր շուռաւորէն :
Սարսուռ տալով նա՛ և երկու ասիերուն, Ահեղասատու բարկ մըրըրկի մը նըման, Որ զայրացած Հակառակորդ տապերէ¹⁸ Ծծծէ անտառն, և առանց բնաւ արգելքի ճեղքէ ոստերն ու տապալէ, քըշէ դուրս¹⁹, Ու սուրայ սէգ՝ փոշին ձըլած առջեւէն, Եւ գապաններն ու Հովիւները փախցնէ :
Բացաւ աչքերս և ըսաւ ինձ . « Դարձուր արդ Տեսութեան իրող այն լընձացած փըրփուրին՝ Ուրկէ որ ծուխն է՝ աւելի ժանտաճուտ :
Ինչպէս զորտերն ոսոխ օձին առջեւէն Կ'անհետանան ջըրին մէջէն ամէնքն ալ, Մինչեւ կ'երթան գետնի վըրայ կը դիզուին .

16. Վեր. աշխարհ. եթէ անգամ մը տեսնես, քար պիտի կտրես, և պիտի չկարենաս ետ՝ աշխարհ դառնալ :

17. Միտք ունիք. Տանգէի պահանջած առողջ միտքը դեռ ոչ ոք ունեցեր է՝ կարենալ գոհացուցել կերպով մեկնելու սոյն այլաբանութիւնը. եղածները՝ զուշակութեան պէս բաներ են, զորս աւելորդ կը համարիմ զենէ :

18. Հակասասկողոյ տապերէ . յայտնի է որ երբ օդը տեղում որ մէջ տաքնալ և հետեւաբար ծաւալը աւելնայ, հաւասարակշռուելու համար՝ կը հօտի մերձակայ տեղերուն վրայ, ուրեմն զուտին մէջ մասին տաքութիւնները պէտք են ծագում տալ հովերուն, որոնց փըշուանքը կ'իմացութիւն մըս մասնէն :

19. Գըրէ գոթս, porta fuori. ըստի ձեռազէրք այսպէս կը կարգան. ուրիշներ porta fiori, իր վարի ծաղիկները. Պրուենտէ Պրանքի՝ Տանգէի հմուտ մեկնիչներն մին՝ կ'ըսէ այս վերջիններուն համար. Ma Dio perdoni loro il mal gusto. քայց Աստուած ներք իրենց՝ յոսի ձաշարք :

20. Երկնքին դրկում. ոմանք կը համարին որ Արամաշտայ սրգին, Երբմէսը ըլլայ. այլք՝

Տեսայ անթիւ դատապարտուած Հոգիներ Որ փախչէին այսպէս մէկու մի՝ առջեւէն Որ քաշելով կ'անցնէր Ստիքսէն չոր ոտքով :
Խնտացած օդը կը վանէր իր դէմքէն՝ Ձախ ձեռքն յաճախ իրեն առջին պարզելով, Եւ միայն նոյն նեղութեամբ խոնջ կը Թըւէր :
Ըստող գիտցայ որ երկընքէն զրրկուած²⁰ էր, Ու վարպետին դարձայ. և նա նշան ըրաւ ինձ որ Հանդարտ կենամ, ու առջեւը ծըռիմ :
Ո՛հ, որչափ լի բարկութեամբ ինձ կը Թըւէր. Դուռը եկաւ, ու զայն բացաւ իր փոքրիկ Գաւազանով, առանց բռնաւ արգելքի :
« Ո՛վ երկընքէն մեծ ըլածներ, ազգ անարգ, Ըսկըսաւ նա, զարհուրելի շեմքին վրայ, Ուսկից է ձեր այս ժաղկութիւնը գոռոգ. Ինչո՞ւ համար կ'աքացէք այն կամքին դէմ Որ միշտ իրեն նըպատակին կը հասնի, Եւ շատ անգամ ձեր տանջանքներն աւելցուցնէ²¹, Ի՞նչ օգուտ է ձակատագրին դէմ խեթկել, Ձեր Կերբերուր՝ Թէ որ լաւ կը յիշէք Կըզակն ու վեղը դեռ գերծուած²² կը կըրէ » :
Եւ ապա ետ դարձաւ ձամբին ալտեղի Առանց մեկի հետ խօսելու²³. Նման մարդու Ձոր կը մըլէ ու կը ստիպէ որիշ Հոգ Գան այն անձինը՝ որ կեցած է առջեւէն :
Դէպ ի քաղաքը քայլերնիս ուղղեցինք, Ապահովցած այն սըրբազան խօսքերով :

Ենիթար կը կարծեն. այս կարծեաց անտեղութիւնը ինքնին յայտնի է : « Մեզ կը Թուի՝ կ'ըսէ, Աքարգածին, որ երկնքին ղրկուած մը ուրիշ բան չի կընար կոչուիլ, բայց եթէ երկնքի հրեշտակ մը » :

21. Անելցուց. ըստ Դպրոցական առասուծաբանից, դատապարտելոց պատիժները և մասնաւորապէս գեւերուն՝ մինչեւ վերջին դատաստանին օրը՝ կրնան աւելնալ :

22. Գերծուած. այս գերծումը պատահեցաւ Կերբերոսին՝ երբոր Հերակլէսի զօնաբք մտնելուն ուղեց դէմ կենալ. բան մը որ ձակատաւ գրէն ուղղուած էր. վասն զի դիւցազը՝ անոր կոկորդէն բռնելով շղթայի զարկաւ և զոնէն դուրս քաշեց. հմտ. Վիրգ. Էնիթակ. Զ. 591, և այլն :

23. Առանց... խօսելու. հրեշտակը չի խօսիր Պերթոնդերուն հետ, նման այն մարդուն՝ որուն սիրտը կ'եփի շուռալով լաւագոյն տեղ մը դառնալու. ինչպէս Բ երգին մէջ տ. 71, Երանուհին կ'ըսէ Վիրգիլիօսին. « Կու գամ տեղէ մը՝ ուր գտնաւ կը ցանկամ » :

24. Վիճակը. կայսութիւնը և որակը մեղաւարներուն և պատիժներուն :

Առանց բընաւ ընդդիմութեան մըտանք ներս .
Ես՝ որ փափաք մը ունէի գիտնալու
Վիճակը՝²⁴ զոր ամբողջ իր մէջ կը ծարարէր,
Հազիւ մըտած՝ աքըբըս շուրջ կը դարձնեմ
Իւ կը տեսնեմ ընդարձակ դաշտ ամէն կողմ
Լի ցաւերով, տանձանքներով աշակերտ .
Ինչպէս Աւրի²⁵ մտա ուր Էրզնէ լընձանայ,
Չեղբէ ի Բուլա՝ Գառնեղոյի քովն ու շուրջ՝
Որ իտալիան փակէ, սահմանքը թըրջէ,
Կ'ընեն երկիրը խորտուրորտ՝ գերեզմանք²⁶,
Հոս ալ ամէն կողմէ այնպէս կ'ընէին,
Բայց աւելի սարսափելի կերպով մ' հոս :

25. Աւրը. քաղաք Բուլանդի, Հոռնի ձախ
եղբերքին վրայ. ուր մեծ պատերազմ մը տեղի
ունեցաւ քրիստոնէից ընդդէմ անհաւատից . —
Բոլա. քաղաք Խոսրոյի . — Գառնեղոյ կամ
Գառնանեղոյ, ծովածոց Արիական ծովուն՝ Խոսրոյ
և Իսլամական միջեւ :

26. Գերեզմանք. թէ ինչ է պատճառը՝ որ
Աւլըյի մէջ այնչափ գերեզմաններ կան՝ որոնք
երկիրը խորտուրորտ կ'ընեն, կը պատճառուի, որ
Մեծն Կարողոս պատերազմելով հոն անհաւատ-
ներուն դէմ, և բազմաթիւ քրիստոնէական մե-
ռած ըլլալով, աղօթից Աստուծոյ որ անոնք
կարենան ծանցոյտիլ անհաւատներէն, որպէս
զի թողեն զանոնք. հետեւեալ առաւուն՝ զե-
րեզմաններու մեծ բազմութիւն մը գտնուեցաւ
և իւրաքանչիւր մեռելի ձախտին վրայ գրուած
մը, որ կը ցուցնէր անոր անունն ու մական-
ունը. և այսպէս իմանալով՝ այն գերեզման-
ներուն մէջ թաղեցին զանոնք : — Կոյնպէս
Բուլայի մէջ կան 700ի շափ գերեզմաններ, և
կը պատճառուի թէ ժամանակաւ՝ Սկիւտոնիայէ
և Խոսրոյից հոն կը բերէին կը թաղէին ծով-
ափին մօտ :

27. Երկար. այն շիրիմները այնպէս հրապառ-
էին, որ ոչ մէկ արհեստագործ, դարբին թէ ձու-
լիչ, անկէ աւելի հրաշէկ երկաթ չեն ուզեր
աշխատանքս համար :

28. Նիւանք իր նմանիկն հետ. Արիանոսեանք
առանձին, Պեղագեանք առանձին, և այլն : —
Որք ըլլի որչափ. հերձուածին յատկութեան և
յամանութեան աստիճանին համեմատ :

29. Ինչպիսի աշխարհով. մինչեւ հոս միշտ զէպ
ի ձախ եկած էին, և հիմայ պարունակը կարել
անցնելու համար աշխարհով կը դառնան : Այս
դժոխային ճամբորդութեան մէջ միշտ զէպ ի
ձախ կ'երթան Քերթուղը, երկու անգամ միայն
այս կանոնէն կը դարձուցին. առաջինը հոս և
երկրորդը երբ զէպ ի Գերեզն կ'երթան (Գրոյիսը,
Ժել, 31) : Անտարակոյտ այս ալ իրեն այլաբա-
նութիւնը պիտի ունենայ, բայց զիւրին չէ գու-
շակելը :

30. Բարձր որսորդան և տանքանաց մէջն.
այսինքն է բացառաւ շիրիմներուն և բարձր
պատանէներուն մէջ. մօտը ամբողջին տեղ :

Կը սողային շիրիմներուն մէջ բոցեր,
Որոնք այնպէս զանոնք հրաշէկ կ'ընէին,
Քան զոր երկաթ²⁷ չի խընդրեր ոչ մէկ արհեստ,
Վեր վերցըւած էին բոլոր կափարիք,
Որոնցմէ այնպէս սուր ճիւղեր կ'ըլլէին,
Որք յայտնապէս՝ թուէին չլուստ տանձողաց:
Եւ ես. « Վարպետ, որոնք են այդ մարդիկներ,
Որ բոցեղէն դազողներու մէջ թաղուած՝
Գառնակոռոչ հառաչանքներ կ'արձակեն » :
Եւ նա ինծի. « Հերձուածապետք են անոնք
Աշկերտներով իրենց՝ ամէն աղանդէ .
Եւ շիրիմք լի են կարծածէդ աւելի :
Թաղուած է հոս նմանին իր նմանին հետ²⁸,
Եւ հողաբլուրք տաք են՝ որ քիչ և որ շատ » :
Եւ ապա զէպ ի աշխարհով²⁹ դառնալով
Բարձր որսորդուն և տանջանաց մէջն³⁰ անցանք :

133

Շարայարելի Թրգմ. Հ. Ա. ՂԱԶԻԿԱՆ

Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Կ Ա Ն Ա Մ Ի Ս

15 Ա Պ Ր Ի Ն

Ա Ն Գ Ի Ն

ՊՐԻՆԻՑԻՆ տեսնելով Պօէրներուն տկա-
րանալը, խաղաղութիւն առաջարկեց Անգղիոյ
տէրութեան, պայման զնեղով որ Թրանսփալ
անկախ մնայ : Սալիսպարի այս առաջարկին գո-
ռազ պատասխանով մը, պատերազմ յանցան-
քը ձգեց Պօէրներուն վրայ : Այսու խաղաղու-
թիւնն ըլլալով ինչպէս հետաքսու. ոչ մի տէրութեան
ուզեց միջնորդ ըլլալ. միայն Մաք Քինչէյ՝ Քրիս-
տոն առաջարկը յայտարարեց Անգղիոյ, և ոչ
ընդունեցաւ պատասխան :

Խաղաղութիւն արեւելահնդկական սկսաւ յա-
ռալ խաղաղ . — անգղիական վարչութիւնն ալ
նորմալ որսորդութիւններ հաստատեց : Խաղաղութիւն
տիրեց Պրուսիոյն, Օրանք ընկճուելու վի-
ճակին մէջ էր, և այս լրջ վրայ Անգղիոյ մէջ
մեծ ուրախութիւն եղաւ, և որոշուեցաւ որ
պատերազմի համար փոխառութիւնն ըլլայ :

Բայց սակէ մի քանի օր առաջ, Անգղիացիք
Պօէրներուն քաջութեան անջեւ մի անգամին
աւելի ջանքանցան, շատ կորուստներ ըրին.
բաղքը, դարձաւ : Բոտ միջինն լուրերու, Պօէ-
րներն սկսան յաղթանակել :

Ա Ի Ս Տ Ր Ի Ա

Անտորիոյ քաղաքական վիճակն շատ լաւ չէ՝
— Թէպէտեւ կայսր կանչեց խօսարանին նախա-
գահէն և զգման, յորդորեց ի խաղաղութիւն,
բայց չզգտեց ինչ : Ազգայնութեան խնդիրներն